

tickém duchu „pouhých fakt“, to ovšem nevnímám jako problém. Tento „pozitivismus“ se totiž nesnaží skutečnost generalizovat, proslovovat obecné soudy a vyvozovat teorie. Chce být pouze pokladnicí dat, s nimiž lze dále operovat. V tomto smyslu nevidím žádné důvod, proč by absence teoretické reflexe, na niž jsme dnes v religionistice pro pojmovou a metodologickou náročnost oboru zvyklí, měla představovat problém.

Zároveň je potřeba ocenit i maximální inkluzivitu výběru společenství zařazených do encyklopedie. Lze sice polemizovat s konceptem „menších církví“, jenž je spíše pragmatickou volbou (nedostatek prostoru a času) než nějakým teoreticky saturovaným přístupem. Autoři si ale dovolili jít za hranice úzkých definic křesťanství, a aniž by spekulovali o teologických souvislostech a konfliktech, zahrnují vedle Církve bratrské a Starokatolické církve rovněž Náboženskou společnost Svědkové Jehovovi, Církev Ježíše Krista Svatých posledních dnů či Obec křesťanů. Na jednu stranu se tak sice vyhnuli odvěkému problému stanovení hranice „křesťanství“, na straně druhé ale tento problém, respektive jeho metodickou ignoraci v knize uspokojivě nereflktují. Lze to snad vysvětlit tím, že se autoři v souladu se svým objektivizujícím zaměřením nechtěli pouštět do nejistého a teoreticky náročného podniku terminologické dekonstrukce a rekonstrukce, který by nejen odradil podstatnou (neodbornou) část publika, ale především by z encyklopedického souboru informací vytvořil monografii na dané téma, a znemožnil by tedy soustředit se na slovníkový formát.

*Encyklopedie menších křesťanských církví* je tak na jednu stranu ozvukem dnes už problematického objektivizujícího přístupu k taxonomii, tedy onoho pozitivistického „rejstříkářství“, které v tekuté modernitě a po kritické problematizaci samotného konceptu náboženství (např. Talalem Asadem nebo Timothy Fitzgeraldem) vzbuzuje minimálně pochybnosti, na straně druhé je určitou rehabilitací této metody práce, jelikož ukazuje její cenu a náročnost a přináší zcela původní a jedinečné informace. Na hodnotě této publikaci přidává také to, že na čtenáře neklade příliš velké nároky, takže je skutečně vhodná nejen pro akademiky, ale

i pro úředníky, pracovníky neziskových organizací, sociální pracovníky či žurnalisty. Ti naposledy jmenovaní by si měli, domnívám se, vzhledem k bídné úrovni znalostí mediálních pracovníků o domácí náboženské scéně, publikaci pořídit bez diskuze. Úsilí autorů přineslo kýžené plody a můžeme říci, že jejich dílo je skutečně vhodnou příručkou pro každého, kdo má k jejímu tématu být jen okrajový vztah.

JAN MOTAL

## **Daniel Topinka (ed.), Muslimové v Česku: Etablování muslimů a islámu na veřejnosti,**

**Brno: Barrister and Principal  
2016, 472 s.**

**ISBN 978-80-7485-115-5.**

Na podzim roku 2016 byla brněnským nakladatelstvím společenskovední literatury, filozofie a poezie Barrister and Principal vydána kolektivní monografie zabývající se etablováním muslimů v české společnosti v období let 2006-2015. Kniha je jedním ze společných výstupů tříletého výzkumného projektu, na kterém tým autorů pracoval.

Publikaci lze zasadit do linie prací věnujících se tématům spojeným s přítomností islámu a muslimů na území dnešní České republiky. V úvodu je zmiňována například kniha *Islám v srdci Evropy* autorů Miloše Mendela, Bronislava Ostránského a Tomáše Rataje (Praha: Academia 2007), která pokrývá období od prvních kontaktů středoevropského prostoru s islámskou kulturou až po rok 2007. Recenzovaná kniha se na tuto práci snaží svým zaměřením na období let 2006-2015 navázat. V kontextu českého politologického bádání o islámu na našem území lze zmínit rovněž *Islám a české země* z pera Miloše Mendela a Jiřího Bečky (Olomouc: Votobia 1998). Tyto publikace

se však problematice přítomnosti islámu na našem území věnují spíše z historického hlediska nebo v kontextu sociálních a kulturních dějin území. Oproti tomu kniha *Muslimové v Česku* přináší nový pohled na problematiku, jelikož ji uchopuje z perspektivy sociálních věd. Podobně zaměřené práce sice v českém kontextu v poslední době vznikaly – například *Muslimští migranti a český sekulární stát* od Evy Pavlíkové (Červený Kostelec: Pavel Mervart 2012) nebo publikace editovaná Karlem Černým *Nad Evropou pŕlměsíc* (Praha: Karolinum 2015) – jednalo se však většinou o práce menšího rozsahu zaměřené na jednotlivá speciální výzkumná témata.

Kniha *Muslimové v Česku* je složena z 21 dílčích studií a rámována společnými teoretickými předpoklady, jež jsou popsány v úvodní stati a spolu s analytickými závěry rozvedeny v závěrečné kapitole „Etablování islámu a muslimů ve veřejném prostoru – shrnutí“. Úvod i závěr pochází z pera sociologa Daniela Topinky, editora celé publikace, který se dlouhodobě zabývá tématy spojenými s životem muslimů v ČR a věnuje se problematice sociální inkluze a antropologii a sociologii migrace. Ostatní autoři jsou odborníky v oblasti sociologie, religionistiky, kulturní antropologie, psychologie, mediálních studií nebo pedagogiky z Univerzity Palackého v Olomouci, Masarykovy univerzity v Brně a dalších pracovišť v ČR zabývajících se sociologií náboženství a aplikovaným výzkumem v sociálních vědách.

Studie jsou založeny především na analýze primárních dat, která byla sbírána v rámci dílčích výzkumů. Využívají rovněž řadu dalších zdrojů na pomezí pramene a sekundárního zdroje (zprávy bezpečnostních složek ČR, zprávy z médií, publikace vydávané muslimskými komunitami v ČR, učebnice apod.). V úvodní kapitole je v souvislosti se zkoumaným tématem podána kritika konceptu integrace a jeho využitelnosti coby analytického nástroje sociálních věd při porozumění adaptačním procesům imigrantů. Na základě kritiky konceptu integrace a v souvislosti s teoriemi deprivatizace náboženství je hlavní výzkumné téma formulováno jako „etablování islámu a muslimů ve veřejném prostoru“ (s. 11). Důraz je zde kladen na postihnutí specifík

českého prostředí ve srovnání se zeměmi západní Evropy. V úvodu se rovněž pracuje s vlastní definicí veřejného prostoru, který je pojímán prostřednictvím vymezení proti všemu soukromému. Topinka jej chápe jako sociální prostor, v němž se setkávají různá vidění světa a odehrává se veřejný život. Veřejný prostor je neustále vyjednáván a panuje v něm napětí mezi jeho přirozenou otevřeností a snahami o regulaci (s. 11).

Metodologicky se původní výzkumy řídily principy integrálního přístupu v sociálních vědách (zde ve smyslu kombinace kvalitativních a kvantitativních metod výzkumu). Výzkumný projekt byl pojat interdisciplinárně a měl longitudinální charakter umožňující sledovat vývoj zkoumaných problémů v čase. Kniha mapuje témata veřejné diskuse o přítomnosti muslimů v české společnosti, sleduje procesy ve veřejném prostoru a postupné pronikání tématu islámu do veřejného diskursu.

Kniha důsledně rozlišuje mezi termíny islám a muslimové. Je tomu tak proto, že cílem projektu nebyl empirický výzkum náboženských skutečností týkajících se islámu, ale problematiky jeho věřících – muslimů – z perspektivy různých sociálních aktérů, kteří jsou v interakci s nimi přítomni jejich vstupování do veřejného prostoru. Důležité je zde rovněž chápání termínu „muslim“ z emického hlediska – muslimem je ten, kdo se za něj sám označí, případně je tak označen jiným aktérem. Lze tak studovat různé diskursy a sociální kontexty, které se k označení „muslim“ vážou. Samotný tento přístup poskytuje dostatečně zajímavé východisko k tomu, aby bylo prostřednictvím tématu vstupování muslimů do českého veřejného prostoru a reakcí, které jejich přítomnost vyvolává, možno studovat relevantní antropologické, sociologické či psychologické problémy a podat analýzu klíčových aktérů, kteří diskurs o muslimech utváří (státní a lokální správa, bezpečnostní složky, média, nevládní neziskové organizace, kritici islámu, samotní muslimové a jejich společenství). V této souvislosti se mi jeví nadytečně pracovat s konceptem normativního a žitého náboženství, který je v teoretické části knihy sice uveden jako jeden z možných analytických nástrojů, avšak není dále širěji používán a jeho pojetí

v rámci této publikace není dostatečně vysvětleno. Objevuje se v souvislosti se zmínkou o šíření islámu na velkém geografickém území a v různých historických kontextech. To podle autora vedlo ke vzniku různých „žitých“ forem islámu. V úvodní studii je také uvedeno, že ve výzkumu byly zastoupeny „obě podoby náboženství – normativní a žitá“ (s. 12). Není však nijak rozvedeno, jakých normativních forem podle autora islám v Česku nabývá, případně k čemu je optika této dichotomie pro zkoumané téma přínosná.

Studie v knize *Muslimové v Česku* jsou podle témat sdruženy do čtyř hlavních kapitol. První z nich, „Muslimové a islám po roce 1989“, představuje faktografický exkurz do historického vývoje etablování muslimů v rámci českého veřejného prostoru, předkládá statistická data o populaci muslimů na našem území ze Sčítání lidu, domů a bytů, obsahuje výčet důležitých událostí týkajících se muslimské komunity v ČR po roce 1989 a typologické data o populaci sakrálních prostor na území ČR. Druhá kapitola „Muslimové a islám v perspektivě správy věcí veřejných“ nabízí již o něco hlubší sondu do tématu. Vysvětluje diskuse kolem případné registrace druhého stupně Ústředí muslimských obcí jako náboženské společnosti a jeho snah o získání oprávnění k výkonu zvláštních práv. Sleduje rovněž pozici této organizace v rámci českých muslimských komunit. Další studie je věnována perspektivě expertů. Autoři zde pracují s konceptem rozšířeného expertního pole, kdy termínem „expert“ nejsou nazýváni jen akademičtí odborníci, ale i další názoroví vůdci, kteří se k tématu veřejně vyjadřují a mají své publikum (s. 93). Práce se zde se třemi kategoriemi expertů: akademik, lidskoprávní aktivista a kritik islámu. Tento způsob kategorizace výpovědí může sloužit jako vodítko k mapování odlišných diskursů o zkoumaném tématu a možnost komunikace napříč těmito diskursy. Je však otázkou, zda jednotlivé kategorie expertů (zde „akademik“, „aktivista“ a „kritik islámu“) nevytváří perspektivu příliš vzdálenou sebedentifikaci vypovídajících jednotlivců. Za jistý nedostatek lze rovněž považovat skutečnost, že kapitola neposkytuje dostatečně podrobné informace o pracovním, odborném nebo

politickém zázemí osob podílejících se na tvorbě sledovaných diskursů. Tyto informace totiž mohou být zásadní pro kontextualizaci jejich výpovědí. Obdobným problémem trpí i kapitola o perspektivě akterů státní správy, lokálních samospráv a neziskových organizací nebo kapitola věnovaná perspektivě obcí s rozšířenou působností.

Za velmi zajímavý výzkumný nápad považují zahrnutí tématu muslimů v českých věznicích. Tento výzkum se badatelkám v jinak poměrně obtížně dostupném prostředí podařilo zrealizovat díky institucionálnímu zázemí, které jim projekt zajistil. Na základě analýzy rozhovorů s vězni hlásícími se k islámu a se zaměstnanci věznic přinesly poznatky o různých úrovních zázemí a vybavení pro muslimskou náboženskou praxi v prostředí českých věznic. Jak z výzkumu vyplynulo, hlavním tématem vyjednávání mezi vězni-muslimy a věznicemi je poskytnutí prostoru k modlitbě a umožnění tzv. muslimské stravy – jídelníčku přizpůsobeného principu *halál* nebo alespoň vynechávajícího vepřové maso. Podle zjištění badatelek výhody muslimské stravy dokonce vedou některé vězňe k účelovým konverzím k islámu a věznicve v reakci na tento jev vytváří aparát k rozpoznání „skutečného muslima“, například formou znalostního testu nebo ústního pohovoru z faktografie islámu, který musí podstoupit vězeň, jenž ohlásí svou konverzi a dožaduje se úprav režimu ve prospěch své náboženské praxe. Tento originální výzkum byl koncipován jako pilotní vzkročení do tématu, i přesto lze ale namítnout, že by jeho kvalitu zvýšila důkladnější reflexe dosavadní odborné literatury k tématu a také podrobnější rozpracování antropologicky zajímavých témat, jako je stravování a vyjednávání mocenských pozic mezi vězni a věznicemi skrze stravování a náboženskou praxi. Dalším původním výzkumným tématem byli muslimové jako klienti lázní a pacienti v nemocnicích. Dílčí studie se rovněž věnovala zřizování muslimských hřbitovů na území ČR nebo ve spojitosti s českými imigrantskými komunitami v jiných zemích. Autor tvrdí, že záměr budovat nové muslimské hřbitovy se u nás stal konfliktním tématem až po roce 2014, kdy propukla kauza spojená s odmítnutím pronájmu pozemku místní samosprá-

vou v Praze-Libni za účelem vybudování neveřejného muslimského pohřebiště. Pedagogický rozměr problematiky představuje analýza obrazu muslimů a islámu ve vybraných učebnicích pro ZŠ a studie představující výsledky výzkumu o vzdělávání muslimských dětí na českých školách, vedeného prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pedagogy. Témata, kterými je rámována veřejná diskuse o muslimech a formovány aktivity protimuslimských skupin, jsou z poměrně neobvyklé perspektivy sledována i v rámci rešerše veřejně dostupných zpráv odboru bezpečnostní politiky MV ČR a BIS. Ze zajímavých zjištění lze zmínit například to, že tyto zprávy považují za mnohem větší bezpečnostní hrozbu extremistické aktivity protimuslimských uskupení nežli aktivity domácí muslimské komunity, která není spojována s rizikovým chováním a radikalizačními vzorci.

Třetí oddíl je věnován optice veřejnosti a médií. První studie v této části pojednává o přítomnosti islámu ve veřejném prostoru z perspektivy veřejného mínění, druhá pak o mediálních kauzách spojených s islámem, které se objevovaly v českých tištěných denících mezi lety 2011-2013. V samostatné studii je rovněž věnován prostor obrazu muslimů a islámu v českých médiích.

Poslední tematický oddíl přináší reflexi ze strany samotných muslimů. Stať „Muslimové o islámu, o sobě a o nás“ je analýzou kvalitativních rozhovorů s respondenty, kteří sami sebe označují za muslimy. Výzkumníci zde s respondenty probírali otázky individuálních podob víry, dále bylo řešeno téma islámu jako kulturní zkušenosti, migrace, konverze, rozdíly mezi vnímáním muslim-

ské identity v různých generacích, otázka smíšených manželství a také hodnocení české společnosti očima muslimů. Připojena je rešerše publikační činnosti muslimských organizací.

Kolektivní monografii *Muslimové v Česku* považuji za významný příspěvek ke studiu přítomnosti muslimů na našem území z perspektivy sociálních věd. Mezi její předností patří široký záběr a komplexita témat, stejně jako přínos nových poznatků o muslimech v netypických sociálních prostředích (věznice, lázně) a kontextech (perspektiva veřejné správy, perspektiva bezpečnostních složek). Publikace rovněž nabízí analytická vysvětlení mediálních kauz spojených s muslimy. Důležité je také to, že dává prostor samotným muslimům k reflexi procesů a úskalí souvisejících s jejich sžíváním se s českou společností. K pozitivním stránkám publikace bych přiřadila také volbu poměrně dlouhého sledovaného období (2006-2015), v němž veřejný diskurs o muslimech prodělal na pozadí historických událostí řadu dynamických změn. Kniha má ovšem také svá slabší místa, zejména co se týče hloubky uchopení jinak unikátních témat. Jako celek však může publikace *Muslimové v Česku* sloužit badatelům jako přehled možných výzkumných problémů souvisejících s etablováním muslimů v současné české společnosti a inspirační zdroj pro dílčí hloubkové výzkumy. Díky analytickým, původními daty podpořeným vysvětlením otázek a kontroverzí týkajících se muslimů v Česku může být rovněž věcným a kultivujícím příspěvkem k veřejné diskusi.

OLGA ČEJKOVÁ